

Ликвидността на банковия сектор и състоянието на икономиката на страната

Екатерина Сотирова*
Вера Пиримова**

Резюме: През последните години, особено след кризата с Корпоративна търговска банка от 2014 г., значително се повиши ликвидността на банковата система. Делът на ликвидните активи в общата сума на активите на сектора е около 30%, което надвишава допустимите изисквания от гл.т. на рентабилността. Причините за тази консервативност в поведението на банките са свързани както със състоянието на макросистемата като цяло, така и с кредитните пазари. Относително слабо влияещ фактор е рентабилността на банковите институции. Целта на статията е да анализира част от факторите, които допринасят за натрупването на обширна ликвидност. Използваните методи са на анализ и синтез.

Ключови думи: ликвидност, макросистема, кредитни пазари.

JEL: G14, G21.

Развитието на икономиката на България е паралелно на това на банко-

* Екатерина Сотирова е доктор, доцент в катедра „Икономикс“ на УНСС.

** Вера Пиримова е доктор, доцент в катедра „Икономикс“ на УНСС.

вата система. Между реалния сектор на страната, от една страна, и банковата система, от друга, съществува и права и обратна връзка. През първото десетилетие на този век, до 2008 г. включително, икономиката на България е във възходяща фаза, реализира се икономически растеж със сравнително високи темпове (Пиримова, 2014). В продължение на 11 години се постигат реални прирасти на БВП, в отделни години достигащи до 7-8% годишно, реалните доходи, вътрешното и външното търсене на българска продукция се покачват, увеличават се вътрешните и чуждестранните инвестиции, както и износът на стоки. Това се отразява благоприятно на банковата система – активизира се кредитораздаването, нараства обемът на привлечените депозити. Индуцираната от външни фактори и въздействия криза от 2009 г. не се пренася директно и веднага върху банковия сектор, но се отразява в определена степен върху функционирането му през някои от следващите години. Банките проявяват консервативност в кредитирането. След кризата с Корпоративна търговска банка (през 2014 г.) те натрупват ликвидност, която им служи като своеобразен буфер срещу неблагоприятни развития. Но свърхликвидността влияе по-скоро негативно върху възможностите за доходноно влагане на средствата и нарастване на печалбата.

Състояние на ликвидността на банковата система

Ликвидността е важен фактор, който е в основата на постигането на стабилност на банковата система. Тя се регламентира нормативно от Наредба № 11 на БНБ (Наредба № 11 на БНБ за управлението и надзора върху ликвидността на банките), според която банките така трябва да управляват ликвидността си, че редовно и без забавяне да могат да изпълняват ежедневните си задължения както в нормална банкова среда, така и в условията на криза (Наредба № 11 на БНБ за управлението и надзора върху ликвидността на банките, член 1, ал. 2). От банките се изисква да поддържат ликвидни буфери за съответни времеви хоризонти – вариращи от 1 ден до над 1 година. Целта на поддържането и управлението на ликвидността от страна на банката е да неутрализира несъответствието между входящите и изходящите парични потоци. При управлението на ликвидността, в зависимост от състоянието на банката или на заобикалящата я среда, има два подхода – на „действащо предприятие“, т.е. при нормални обстоятелства, и на „ликвидна криза“ – при сериозни проблеми с ликвидността. Сценарий „действащо предприятие“ се реализира, когато в предстоящия едногодишен период банката не възнамерява или не изпитва необходимост да намали или ограничи съществено своята дейност, функционира без затруднения в условията на стабилна банкова система и не са налице признаци за опасност от неплатежоспособност или ликвидна криза. Сценарий „ликвидна криза“ е налице, когато банката не може да изплаща своите изискуеми задължения или са налице индикации за загуба на доверие в нейната стабилност или в стабилността на банковата система като цяло, поради което съществува опасност от неплатежоспособност.

Ликвидните активи на банката са регламентирани от член 8 на Наредба № 11 на БНБ. Те включват: паричните средства и паричните салда при БНБ; средствата по разплащателни сметки в други банки и междубанковите депозити до 7 дни; експозиции към централни правителства или централни банки; държавни съкровищни бонове или облигации на правителството на Република България; злато и др. При изчисляване на ликвидността на банката се ползват коефициенти за ликвидност:

- коефициент на ликвидните активи – съотношението между сумата на ликвидните активи на разположение и сумата на депозитите и другите задължения на банката;
- коефициенти за ликвидност по падежни интервали – съотношението между сумата на активите (входящ паричен поток) за съответния падежен интервал плюс излишъка на нетния паричен поток от предходния интервал, към депозитите и другите задължения на банката (изходящ паричен поток) за същия падежен интервал.

Ликвидността на банката се счита за приемлива, ако коефициентите за ликвидност по падежни интервали са не по-малки от 1, поне за първите два падежни интервала. БНБ следи за размерите и състава на ликвидните активи на банките и при необходимост определя минимални коефициенти за ликвидност за всяка отделна банка. Банките представят ежемесечни отчети пред централната банка за състоянието на ликвидността си, но ако се установи, че съществуват проблеми, периодичността на отчета може да се сведе до седмица или дори до един ден. Тези мерки на БНБ са насочени срещу ликвиден риск, който се проявява при недостатъчно средства, спрямо потребителското търсене. Това, от една страна, може да е причинено от натиск върху депозитите – ситуация, при която вложителите масово започват да теглят

Икономическо развитие

средствата си от банката. Друг източник на ликвиден риск е засиленото потребителско търсене на кредити от страна на бизнеса и домакинствата. В тези ситуации банката трябва да може да трансформира активи от един вид в друг, или да реагира с пасивите си.

Срещу ликвидния риск е насочена фракционната система на задължителни резерви – поддържането на определен процент от привлечените под формата на депозити средства в централната банка. В тази насока действат и балансите по сметки в други банки. Те са гарант за ликвидността и платежоспособността на банката, която ги е формирала, поради бързия и лесен достъп до тях. Източник на ликвидност е и междубанковият пазар, на който банките привличат краткосрочни средства при проблеми с ресурсите. Стабилизираща роля имат и държаните от банките държавни ценни книжа (ДЦК), особено краткосрочните, които лесно и бързо могат да се продават на финансовите пазари и да се придобие нужната ликвидност. Наличието на ликвиден риск ограничава възможностите за рентабилно функциониране на банката. Той води до намаляване на размера на печалбата ѝ, доколкото държането на високоликвидни средства е ниско доходно, а в някои случаи дори не носи възвръщаемост за банката.

Прегледът на състоянието на основните показатели за ликвидност на банковата система (вж. таблица 1) показва, че като цяло системата е била над препоръчителния праг от 20% коефициент на ликвидни активи, изчислен като отношение между ликвидните активи и сумата на пасивите. В ликвидните активи основно място заемат паричните средства, средствата по разплащателни сметки в банки, междубанковите депозити до 7 дни. От 2011 г. до 2016 г. има съществена промяна в коефициента на ликвидни активи – той нараства с около 13 процентни пункта, а по стойност ликвидните активи достигат 30,3 млрд. лв., което е около 1/3 от съвкупните активи на банковата система. Вероятно под влияние на кризата с Корпоративна търговска банка и Първа инвестиционна банка само за 2015 г. ликвидните активи са нараснали с над 5 млрд. лв. и са достигнали 27,7 млрд. лв. През останалите години от изследвания период изменението на ликвидните активи на годишна база е по-умерено – колебае се между 1,45 млрд. лв. за 2011 г. и 2,7 млрд. лв. за 2016 г. В определена степен може да се твърди, че системата е във висока степен на ликвидност, което от една страна е добър сигнал по отношение на стабилността, но вероятно се отразява негативно върху рентабилността. Увеличението на ликвид-

Таблица 1. Състояние на ликвидността в банковата система през 2011-2016 г.*

Показатели	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Коефициент на ликвидни активи (1), в %	25,5	26,0	27,0	30,1	36,71	38,24
Годишно изменение на ликвидните активи, млрд. лв.	1,45	1,581	1,616	2,181	5,468	2,7
Размер на ликвидните активи на банковата система (1), млрд. лв.	16,8	18,4	20,0	22,2	27,7	30,3
В процент от общите активи на банковата система	17,4	22,3	23,4	26,1	31,6	32,9

(1) Към края на м. декември за съответната година.

*Източник: БНБ

Икономическо развитие

ните активи се дължи и на макропруденциалната политика на БНБ, която през 2014 г. увеличава изискванията за ликвидни буфери, които изискват по-висок дял на активите с незабавна ликвидност, поради което и дялът на паричните средства в общата сума на ликвидните активи за 2014 г. е 44%. Според Годишния отчет на БНБ за 2016 г. „Банковият сектор запази силната си ликвидна позиция през 2016 г., като към края на декември коефициентът на ликвидност, изчисляван по Наредба № 11 на БНБ, достигна 38.24% (при 36.71% в края на 2015 г.). За разлика от 2015 г., когато банките пренасочваха значителна част от свободните си средства към депозити в БНБ във вид на свръхрезерви, през 2016 г. те предпочетоха да увеличат инвестициите си извън страната, но част от ресурса използваха и за увеличаване на портфейлите си от ДЦК на българското правителство, за кредитиране на неправителствения сектор, както и за погасяване на чуждестранни задължения (БНБ, Годишен отчет, 2016 г., с. 29).

Високото равнище на ликвидност, от една страна, е добър атестат за банките, но от друга то влиза в определен конфликт с възможностите за рентабилно влагане на средствата – най-вече в отпускането на кредити. Високата ликвидност сваля риска от неблагоприятен или дори фалит на банката, но пък намалява възвръщаемостта на средствата ѝ. Това се отразява неблагоприятно на макро- и микроравнище. Стопанството изпитва недостиг от свеж паричен ресурс, ограничават се инвестициите и покупките на отделните фирми са поставени в условията на по-строги кредитни изисквания и ограничено предлагане на допълнителни ресурси за решаване на проблеми с оборота или дълготрайните материални активи. В заключение, обширната ликвидност е положителна по влияние, но в средносрочен и дълъг период тя е вероятно да се отрази негативно на макросистемата и да пре-

Ликвидността на банковия сектор

гизвика известно забавяне на икономическия растеж.

Отражения на състоянието на стопанството върху високата ликвидност в банковия сектор

Макроекономически измерения

Информация за реалните темпове на растеж на БВП и на неговите компоненти за времето от началото на икономическата криза до 2016 г. дава таблица 2. Тя потвърждава извода за вяла динамика, с изключение на 2011 г. реално създаваният БВП е под потенциалните възможности на икономиката. По отношение динамиката на инвестициите – тя търпи много сериозни колебания, след 2012 г. е преди всичко положителна, но темповете на нарастване се колебаят между 3,4% и -0,8%, в пъти по-ниски от темповете на спад през 2009 г. и в първите години след кризата. Това има значение за кредитната активност на банките, доколкото ниският темп на инвестиции не води до ползването на значителни по размер и количество кредити. Частното потребление на домакинствата също не нараства с високи темпове. Напротив, то остава силно умерено до вяло, което също ограничава кредитните функции на банките.

В периода след 2012 г. развитието на банковата система леко изостава от развитието на реалната икономика, доколкото тя е в повишителна фаза, макар и растежът да е със сравнително ниски темпове, а банките не активират особено кредитирането ѝ. По-скоро те натрупват обширна ликвидност, която им носи много ниска до отрицателна доходност. Ниският реален темп на растеж на БВП на страната за времето след 2012 г. не създава благоприятни условия и предполага не особено висока активност на фирмите на кредитни-

Икономическо развитие

те пазари. Това, от една страна, ограничава банките и може да се приеме като индиректен фактор на натрупването на ликвидност, която очаква доходносно вложение. От друга страна, се потвърждава изводът за паралелност на движенията на банковия и на реалния сектор – когато икономиката не изпитва потребност от допълнителни средства за инвестиции, тогава и банковата система не е активна на паричните и кредитните пазари. Печалбите в сектора идват предимно от увеличаването на таксите и комисионните и от ниските лихвени проценти по привлечените ресурси.

Състояние на кредитните пазари

Един проблем, който отчита Докладът от 2016 г., е ниската активност на банките на пазара на кредити за частния сектор. Застоят продължава от 2010 г., когато в резултат от кризата банките ограничават заемите за реалната икономика – поради нарасналата степен на риск от неплатежоспособност и фалит на фирмите. Продължава да съществува и голяма междуфирмена задължнялост. Фигура 1 дава структурата на частния дълг – на

Таблица 2. Основни макроикономически параметри за периода 2009-2016 г.*
(проценти, предх. год.=100)

Показатели	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Реален БВП	-3,6	1,3	1,9	0,0	0,9	1,3	3,6	3,4
Частно потребление	-4,5	1,4	2,0	3,0	-2,5	2,7	4,5	3,2
Публично потребление	-5,9	2,0	2,2	-2,0	0,6	0,1	1,4	1,1
Бруто образуване на основен капитал	-17,7	-17,7	-4,4	1,8	0,3	3,4	2,7	-0,8
Износ	-11,7	11,0	12,6	2,0	3,6	3,1	5,7	5,0
Внос	-21,5	-0,9	9,9	5,5	4,3	5,2	5,4	3,3
Отклонение от потенциалния БВП	-1,9	-1,1	0,3	-0,3	-0,6	-1,3	-0,6	-0,2

*Източник: БНБ, ЕК

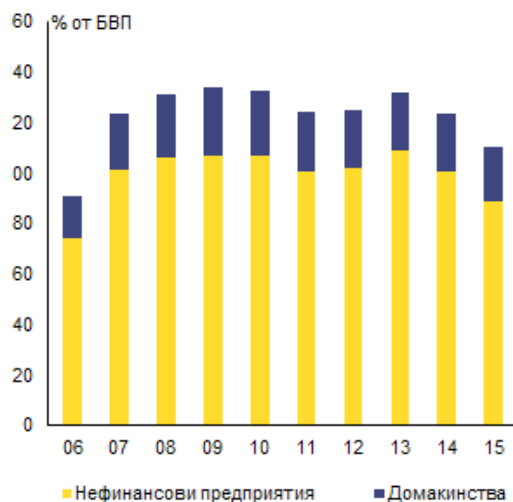
Провежданата фискална политика в страната е във висока степен консервативна и отразява стремежа на правителството да се вмести в критериите за присъединяване към Евроразона. Въпреки че е отрицателно, салдото по консолидирания държавен бюджет има скромно разстояние спрямо БВП за времето след кризата от 2009 г., което не налага обширни интервенции на паричните и капиталови пазари и не заплашва с т.нар. „ефект на изтласкването“ на частния сектор от тях.

фирми и на домакинства. Общо той надвишава 100% от БВП, дори само фирменият дълг надвишава брутния продукт. Тази ситуация е в потвърждение на направените по-горе изводи за състоянието на кредитните пазари – при висока задължнялост на бизнеса, банките са предпазливи при предлагането на кредитен ресурс.

Качеството на портфейла от активи и най-вече наличието на необслужвани кредити е в обратна връзка с ликвидността – колкото повече са заемите с лошо качеств

Икономическо развитие

во, толкова по-голяма е натрупаната ликвидност. Това налага и провизиране на активите и заделяне на средства от страна на банката, която, вместо да ги инвестира и да печели от тях, ги държи като гарант за сигурността на вложенията в нея. Кредитен риск се генерира не само когато има несигурни ситуации от гледна точка на отпуснатите кредити, но и при закупените от банката ценни книжа. Състои се в това, че е възможно кредитополучателите или емитентите на финансовите инструменти да обявят неплатежоспособност. Неопределеността в поведението на длъжниците и емитентите довежда до вътрешнобанкови кредитни рестрикции по отношение на емитенти, гаранции, срок, размер и процент, дадени в т.нар. „кредитни стандарти“ на банката. Последните са индивидуални за отделната институция, но освен специфични черти, имат и много общо с поведението на другите банки спрямо кредитен риск.



Фигура 1. Структура на частния дълг в България, 2006-2015 г.*

*Източник: Европейска комисия

Друг вариант на реакция на банките срещу кредитния риск е диверсификация на

Ликвидността на банковия сектор

портфолиото от заемите с оглед смекчаване на потенциалните и реалните загуби. Но това от своя страна води до риска от привличане на нежелани клиенти, които впоследствие да изпадат в неплатежоспособност. Банките могат да кредитират селективно отделни отрасли. С това също постигат диверсифициране на риска. Съществува Агенция за кредитен рейтинг (БАКР – Агенция за кредитен рейтинг АД е регистрирана от Комисията за финансов надзор и Европейския орган за ценни книжа и пазари по Регламент № 1060/2009 на Европейския Парламент и на Съвета), която присъжда съответна оценка на банките.

Статистиката на БНБ класифицира лошите и необслужваните кредити по два начина. Месечната статистика дава информация за лоши и реструктурирани кредити заедно. Реструктурираните кредити не са непременно лоши, тъй като част от тях се обслужват редовно, и следователно така поднесена, информацията не дава реална представа за проблемните кредити в банката. Тримесечната надзорна статистика дава информация само за необслужваните кредити, които са с просрочие от над 90 дни. От началото на 2015 г. БНБ прилага Регламент за изпълнение (ЕС) №680/2014, според който само в тримесечната статистика има данни за качеството на активите. Това включва брутната стойност на необслужваните експозиции – дългови ценни книжа, кредити и аванси.

Таблица 3. Брутни кредитни експозиции с просрочие над 90 дни, в %*

	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.
Годишен растеж	13,7	5,7	14,6	-5,1
Дял в брутните кредити	14,97	16,6	16,9	16,75
Коефициент на покритие	46,1	48,0	52,5	59,1

*Източник: БНБ

Икономическо развитие

Данните в таблица 3 са до 2014 г., тъй като от 2015 г. БНБ променя методиката на отчитане на необслужваните кредити. Към края на годината (2015 г.) размерът на необслужваните експозиции е 11,2 млрд. лв., от които 11,158 млрд. лв. са кредити и аванси. Общият размер на brutните кредити и аванси е 74,5 млрд. лв. – делът в тях на необслужваните кредити е 15,5%. Експозициите с просрочие над една година са 6,9 млрд. лв., а нетният размер на brutните необслужвани кредити е 5,7 млрд. лв., напълно покрит от капитала в банковата система – 11,5 млрд. лв. (собствен капитал).

Интерес представлява и структурата на необслужваните експозиции към края на 2015 г. и в началото на 2017 г. (31 март). И в двата периода се запазва доминиращият дял на фирмите от реалния сектор, които държат над 70% от необслужваните кредити. Делът на домакинствата постепенно намалява, а на други кредитни институции и на държавата остава незначителен.

Надрупаните обезценки, необслужвани кредити и аванси към 30 юни 2017 г. са дадени в таблица 4. Според данните от нея, при фирмите основно се надрупват необслужвани кредити, които са просрочени до 90 дни или са с висока степен на вероят-

ност от неплащане. Съответно на това е и най-високо равнището на надрупаните обезценки и провизии поради кредитен риск. При домакинствата няма определена закономерност за това как се разпределят лошите кредити между потребителски заеми и ипотечни кредити. При просрочията до 90 дни доминират ипотечните кредити, при тези, които са необслужвани между 90 и 160 дни – потребителските кредити, а при необслужваните над 160 дни – ипотечните заеми.

Таблица 4. Структура на необслужваните кредити и аванси, по сектори, в %*

	Декември 2015 г.	31 март 2017 г.
Нефинансови предприятия	71,9	73,1
Домакинства	27,9	26,0
Други нефинансови предприятия	1,1	0,8
Кредитни институции	0,0	0,0
Сектор „Държавно управление“	0,0	9,9

*Източник: БНБ

Таблица 5. Размер на необслужваните кредити и аванси, хил. лв., към 30 юни 2017 г.

	Брутна балансова стойност		Необслужвани			Надрупана обезценка, надрупани промени в справедливата стойност поради кредитен риск и провизии
	Обслужвани	С вероятност от неплащане, които са редовни или просрочени < = 90 дни	Просрочени > 90 дни < = 180 дни	Просрочени > 180 дни	Обслужвани	
Кредити и аванси	78167999	68705733	2669886	476741	6315639	-5034872
Централни банки	13643483	13643483	0	0	0	-46
Държавно управление	621233	619719	1354	0	160	-1190
Кредитни институции	8995371	8990872	0	0	4499	-4499
Други финансови предприятия	2406225	2348013	3865	5107	49240	-53365
Нефинансови предприятия	33019133	26173863	1896585	306863	4641822	-3631027
Домакинства	19482554	16929783	768082	164771	1619918	-1344745
От които: Кредити, обезпечени с жилищен недвижлив имот	9018959	7728317	398330	78774	813538	-430812
От които: Потребителски кредити	8964701	7964963	337955	81553	580230	-712351

Източник: БНБ

Икономическо развитие

В заключение, все още е висок дялът на необслужваните и лошите кредити в банковата система на България. Това спира разширяването на кредитната база на банките и индиректно е фактор, който провокира натрупването на ликвидност, която очаква доходносно влагане в следващи периоди.

Рентабилност на банковата система

За целия следкризисен период от 2010 г. до 2016 г. българските банки работят на печалба, независимо от ситуацията в реалния сектор. Една определена част от техните печалби се формира от такси и комисионни, които те налагат на клиентите си извън плащаните лихви. В структурно отношение основен дял в нетния оперативен доход на банковата система (печалбата) към края на 2016 г. заемат нетните доходи от лихви – 69,15%. На второ място са доходите от такси и комисионни – 22,6%, които бележат нарастване спрямо декември 2015 г. с 1,4% (БНБ. Годишен отчет, 2016 г., с. 64). Според данните от таблица 6, след 2011 г. печалбата на банковата система нараства и то почти три пъти. Докато за 2011 г. тя е 474 млн. лв., за 2016 г. е вече 1,263 млрд. лв. По този показател само може да се направи заключение, че банковата система на страната е стабилна и с доста добро равнище на рентабилност.

Измерители на доходността в сектора са и показателите за възвръщаемост

Ликвидността на банковия сектор

на капитала – ROE и на активите – ROA. Тяхната динамика от 2011 г. до 2016 г. е дадена в таблица 6. Доходността на активите нараства от 0,6% на 1,37%, а на собствения капитал от 4,9% на 10,41%. Тези измерения дават основания да се повтори горният извод – банковата система е стабилна и като цяло има приемливо равнище на нетните доходи.

Фигура 2 илюстрира доходността в някои от водещите банки в страната. Според нея, лидерът в банкирането на грешно – Банка ДСК, е с много високо равнище на показателя за възвръщаемост на собствения капитал. При другите две илюстрирани институции – ОББ и ПИБ – и двата измерителя са на средното за системата равнище. Това, от една страна, е добър атестат за Първа инвестиционна банка, за която проверката на качеството на активите и особено стрес-тестовите, проведени през 2016 г., показват някои неблагоприятия.

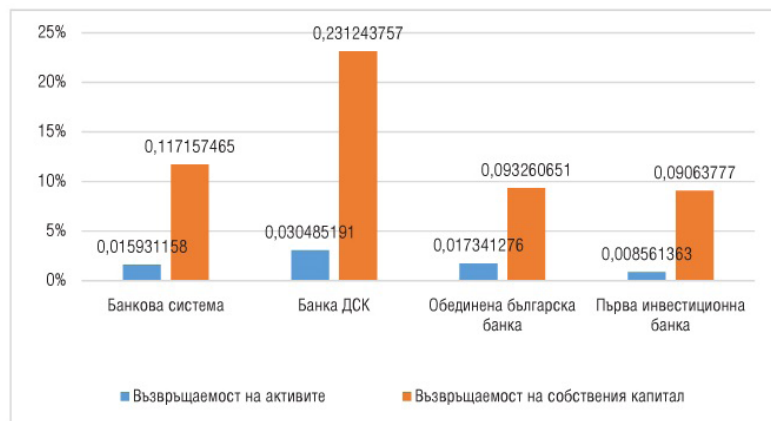
Рентабилността в банковия сектор е на доста добро равнище. Това не дава пряко отражение върху натрупването на ликвидност, но може да се очаква, че индиректно ще повлияе не върху размера, а върху динамиката на този процес. Основания за това твърдение дава полученият резултат – и при това високо равнище на практически неизползвани фондове, банките печелят добре и следователно нямат стимул да намаляват свободните от доходносно влагане средства.

Таблица 6. Рентабилност в банковия сектор*

	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Неодитурирана печалба, млн. лв.	474	525	504	711	847	1263
ROA, %	0,6	0,7	0,60	0,85	0,97	1,37
ROE, %	4,9	5,3	4,90	7,15	7,35	10,41

*Източник: БНБ

Показатели за доходност на банковата система и избрани банки през първите девет месеца на 2016 г.



▲ Източник: Данни на Българската народна банка и изчисления на автора.

Фигура 2. Показатели за доходност на банковата система и избрани банки през първите девет месеца на 2016 г.

Заклучение

Наличието на свърх ликвидност в банковата система на страната е свързано със състоянието на икономиката като цяло и на отделни сегменти на пазарите. От една страна, високата ликвидност е фактор, засилващ стабилността на системата. Но това е за сметка на отсъствието на доходносно влагане на значителна част от привлечените средства. Банките продължават да предпочитат гържането на обширни ликвидни активи, дори и по някои от тях да получават отрицателна доходност. От изброените по-горе три фактора най-силно влияе състоянието на кредитните пазари и продължаващият вял растеж, го-

принасящ за сравнително висок риск в икономиката като цяло.

Цитирани източници:

БНБ. Годишни отчети

(BNB. Godishni otcheti)

Наредба № 11 на БНБ за управлението и надзора върху ликвидността на банките.

(Naredba № 11 na BNB za upravlението i nadzora varhu likvidnostta na bankite)

Пиримова, В., 2014. Цикличност в икономиката, С., Издателски комплекс – УНСС.

(Pirimova, V., Tsiklichnost v ikonomikata, S., Izdatelski kompleks – UNSS)